

Túlélni a huszadik századot

Közreadja Gallai Ferenc

Kiskundorozsmán születtem 1915. szeptember 2-án, a nagyszüleim meg a szüleim kubikusok és téglavésők voltak, nagyon szegényesen éltek. Tavasszal, április utolsó hetében összepakoltak, az ajtókat bezárták, elmentek messze munkára, és csak ősszel, szeptemberben jöttek haza. Akkor a keresetből vettek élelmet, ruhát stb. A nagyapámnak volt négy lánya és két fia, ezek mind mentek az öregekkel ugyanarra helyre, mindannyian egy kasszára dolgoztak. Az édesanyám 1912 őszén ment férjhez egy szintén dorozsmai legényhez. Úgy hívták, hogy Gallai István. A házasságukból 1913. augusztus 18-án született egy fiúgyermek, őt Istvánnak keresztelték. Utána 1915. szeptember 2-án születtem én, Ferenc, de az én születésemet édesapám már nem érte meg, mert 1914 nyarán kiütött az első világháború, és az apámat is elvitték a fivérével együtt, mert ők ketten voltak testvérek. József nevű testvérével ugyanabba a századba osztották be a két Gallait, a Jósikát és az Istvánt, de bizony, amikor a frontra kivitték őket, már az első rajzvonalban egy srappel közéjük esett, és az apámat szétvágta, aki a helyszínen meghalt. A testvére, Józsi bátyám kórházba került, ott felgyógyult, de nem lett abból már csak nyomorék ember. Így az én apám neve is felkerült az emlékműre, amit a dorozsmai piactéren állítottak fel háború után, még most is ott áll, és akik a dorozsmai földterületről lettek behívva katonának és odamaradtak, azok mindegyikének a neve ott ta-

Nagyapám, **Gallai Ferenc** (1915–2002) történeteit sokat hallgattam gyermekkoromban. Kitűnő mesélő volt, gyakorta ülték körbe ismerősök, barátok. Ezt a naplót 1982 körül írhatta. A füzet, amelybe emlékeit lejegyezte, sokáig hevert olvasatlanul a szekrény mélyén, s csak a halála után került elő. A szöveg megidézi azt a jó humorú, egész életét munkával töltő, egyenes embert, akit megismerhettem benne. Az anyag tartalmi elrendezésén, tagolásán nem változtattam, betűhíven, az interpunkciós jelek szükséges módosításával tárom az érdeklődők elé.

lálható. Mikor megjött az apámról a holtta nyilvánítás, azután lettünk a hadiárva nyilvántartásába felvéve. Kaptunk a községtől hadiárva segélyt, úgy emlékszem, 6 koronát ketten a bátyámmal, de ez nagyon kevés volt ekkor. Elment az anyám a helybeli paphoz, annak volt kétszáz hold földje, hogy adjon egy párszáz négyzetöl földet, hadd tudjon termelni egy kis krumplit, de nem adott. Akkor elment az anyám Szegedre szolgálni, úgy mondták akkor, ha valaki elment cselédnek, vagy úgy, hogy elment szolgálni minket, erre az időre a nagyapámékhoz adott nevelésre, s ő minden vasárnap kijött meglátogatni bennünket. Hozott egy kis húst vagy süteményt. Annak nagyon örültünk, csak akkor nem lehetett megenni, mert azt mondták a nagynénik, mert az is volt kettő otthon, ezek még akkor lányok voltak, hogy majd estére meg lehet enni, ha vacsora lesz. Mire odaért a vacsoraidő, akkorra már a nagynénik meg is ették, mi meg követeltük. Ekkor azt értük el vele, hogy megverték, és méghozzá ki is kellett térdelni kukoricaszemre, így aztán máskor, ha hozott az anyám ennivalót, nem is örültünk neki. Egyszer az édesanyámnak feltűnt, hogy nem örülünk a csomagnak, amit hoz, és megkérdezte, talán nem kapjátok el a csomagot. Én meg megmondtam, hogy mindig megesszik tőlünk a nagynénik. Azután az anyám felmondott a munkahelyén, és hazajött Dorozsmára. Ott szegődött el egy nagygazdához, úgy hívták, Eszes Mátyás. Volt neki nagy gőzmalma, sok földje Zsombolyban, sok szőlővel, és abba a szőlőbe orosz foglyok dolgoztak. Oda fogadta meg az öreg Eszes Mátyás az anyámat, főzni a munkásoknak.

A nagyapáméknál egy hideg kamrában kellett aludni. Ott volt egy ágy, kukoricacsuhé beledobva, és egy nagy pokróccal takaróztunk télen, nyáron. Télen minden éjjel oda pisiltünk, mert fáztunk. A nagy kemény kosár ott

volt a kamrában, egy asztalban, abba gyűjtötték a kenyérhéjat, amit aztán eladtak, mi meg a bátyámmal rászoktunk, és esténként, mikor bementünk feküdni, akkor eszegettük a kenyérhéjat. Erre is rájöttek, hogy fogy a kenyérhéj, eltették onnét más helyre, és mi nem ehattunk több kenyérhéjat. Éhen kellett elaludni. Amikor az anyám elfoglalta az új munkahelyét, minket is kivitt Zsombolyba. Ott aztán jó hely volt, sok gyümölcs, szőlő, jó fekhely. Akkor már nem kellett kenyérhéjat enni. Volt szép fehérkenyér, 30 db orosz fogolyra főzött az anyám minden nap. Egyszer kint játszunk az udvaron, egyszer csak arra lettünk figyelmesek, hogy nagy kiabálás és jajgatás van odabent. Szaladunk be, hát az anyámmal akkor egy fogoly szemtelenkedik. Ekkor valaki beszaladt a szőlőből, megnézte, mi van, és telefonált az úrnak, be Dorozsmára, aki nemsokára jött a csendőrökkel, az oroszot pedig elvitték. Azután őszig nyugodtak voltunk. Ősszel szüret után bepakoltunk Dorozsmára, a háborúnak is vége lett. Én is már négy éves lettem.

A fogságból kezdtek hazajönni a magyar foglyok, innét meg vitték el az idegen foglyokat. Kezdődött egy csúnya világ, igazából még akkor nem értettem, mi az, csak hallottam. Úgy emlékszem vissza, hogy a fehérek és a veresek ezek haragszanak egymásra, de ez engem nem érdekelt, csak az, ki ad egy pár krajcárt. Akkor annak én verset mondtam. Volt a Jenei nagymamának két gyönyörű macskája. Egyik fehér, a másik cirmoska. Kiültünk az utcára a nagyanyámmal, akkor a két cica is kijött, és a franciák nagyon szerették volna, de idegenhez nem ment oda. Azt mondták, fogjam meg nekik, adnak pénzt. Egyszer megfogtam nekik, és adtak érte egy koronát. Mikor a francia tenni akarta a zsákba, a cica megugrott, összeharapdálta és karmolta a franciát, elszalasztotta, én meg beszaladtam a pénzzel. Boldog voltam, mert a nagyapám előtt nagy ember lettem, jó vásárt csináltam, mindenkinek mondta, hogy ez a gyerek jó vásárt csinál, mert a cica is megmaradt, meg még pénz is lett. Ekkor befejeződött az életem első rövid korszaka. Vége lett az első világháborúnak. Elmentek az oroszok, akik itt voltak fogolyként, s lassan jöttek haza a magyar katonák, akik fogságban voltak, de megmaradtak. Aztán kezdődött itthon az új élet.

A Jenei nagyapámnak volt egy sógora, azt meg úgy hívták, hogy Farkas János. Ez szélmozsár, kőműves és ácsmester is volt. A Jenei nagyapám és a Farkas János feleségei testvérek voltak. Egyik Veres Margit, a másik Veres Ágnes. Az Ágnes volt a Farkas Jánosnak a felesége, aki később nekem is nagymamám lett. Amire majd később visszatérek. Ennek a Farkas Jánoséknak volt két fia és egy lánya. Egyik fiú János volt, a másik Ferenc, a leány meg Mária. Ez nyomorult lett, nem volt 102 cm. Azért csak férjhez ment, született egy kislánya is. Ez a János fiú már a háború előtt megnősült, és a felesége meghalt, mire a János hazajött a fogságból. Ők már a

tanyán laktak háború előtt is. Egyszer csak jön hozzánk, és azt mondja az anyám: ma gyerekek én meg férjhez megyek. Majd lesz nektek is apátok, még hozzá kimegyünk a tanyára. Én mondtam a bátyámnak, tudod-e, Pista, édesanyám meg férjhez megy. Kimegyünk a tanyára. Május elsején volt az esküvő, de már minket előtte egy hónappal kihoztak a tanyára, mert kellett a pásztor, sok volt a jószág. Az anyámék meg nem bírtak megesküdni sokáig. Még nem jött az engedély a minisztériumból, mert onokatestvérek voltak. Anyám meg a Jani bácsi, így aztán 1920. május elsején lett az esküvő. Soha nem felejttem el, a Jani bácsi meg a szomszéd ember elmentek reggel kocsival a menyasszonyért Dorozsmára, mi meg otthon maradtunk. Örültünk, mert az életemben először volt nadrágom. Azelőtt csak bokáig érő, feslő ing volt az egész öltözetem. Előtte délután már a szomszédok kivágtak egy szép, 8 méteres jegenyefát, és szépen, erős csavarokkal odaerősítették a szélmalom vitorlájához, és feldíszítették szalagokkal. Isteni szép volt. Ezt minden év május elsején megismételték. Megjöttek az új asszonnyal. Kaptunk jó birkapörköltet. Jöllaktunk. Mondtam a bátyának, jó volna, ha holnap is férjhez menne az édesanyánk. Hanem ezután jöttek a rossz napok. Nem lehetett mondani többé, hogy Jani bácsi, hanem édesapámnak kellett szólítani. Ez meg nem ment egyikünknek se. Se nekem, se a bátyámnak. Ekkor már teljesen kint laktunk a tanyán, Dorozsmához 15 km-re. Szép hely volt. Egy nagy dombon volt a szélmalom. Körülötte sok szőlő, a telekben hatalmas szomorúfűz. A Farkas nagyapám műhelyének ablaka előtt a szép nagy eperfa, de még azon kívül az udvarban állt négy darab. Azért mondtam, hogy Farkas nagyapa, mert esküvő után már az is nagyapó lett, csak mi úgy hívtuk, hogy öregapó. Én nagyon szerettem, mert élveztem, hogy ő is szeret. Én voltam a szeme-fénye. Velem töltötte meg a pipáját, énvelem gyújtatta meg, azért én is rászoktam a dohányzásra. Énvelem szívatott bort a hordóból, mikor inni akart. Mindig az volt a szavajárása, hogy pirinkóm. Mikor megesküdtek az anyámék, először is arra akartak rászoktatni, hogy most már nem Jani bácsinak kell szólítani, hanem édesapámnak. Hát, ez nem ment. Mindenféleképpen próbálták, csak úgy tituláltuk, hogy fater. Na jó, azt mondja reggel az anyám, hogy Ferenc, eredj ki, hívd be édesapádat enni, én kimegyek, odaállok elébe, és annyit mondok neki, jöjjön be. Rá se hallgat. Bemegyek. Azt kérde az anyám, hogy jön-e. Mondom, nem. Akkor eredj vissza. Ez háromszor megismétlődött, eredmény nélkül. Negyedszerre is kiküldött. Odaállok elébe és mondom, a teremtésit, hát gyűjjön be! Akkor bejött, mert már 11 óra volt, és ő is éhes volt. Adtunk enni, de senki nem beszélt egész idő alatt. Körülbelül egy év telt el, mire rászoktam, és úgy mondtam, hogy édesapám, pedig tudtam, hogy nem az, mert már azelőtt az anyám

elmesélte, hogy árvák vagyunk, édesapám meghalt a hazáért, ott van a neve a hősök szobrán. A bátyám egyszer se mondta neki, hogy édesapám, se hogy nem szólította, csak úgy, hogy maga. Mikor már rendben volt minden, teljesen kiköltöztünk Dorozsmáról. Itt már kezdődött az élet. Nyáron pásztorkodtunk, aztán ősszel az iskola. Ez a Farkas szülém ez sánta volt, két bottal járt. Nagyon vallásos volt, minket is tanított imádkozni, a rózsafüzért is. Mentek a városra, a piacra, mindig hozták a rózsafüzért, mert az utcán árulták az apácák sátrakban, a templom előtt tíz fillér volt darabja. De mindjárt elszakadt, mert azt hittük, ha nem lesz, akkor nem kell imádkozni. Kérdezte a szülém, már megint mit csináltatok a rózsafüzérrel. Azt mondta öregapó, mondjad fiam, hogy elette az imádság! Nyáron már négy órakerel felkeltett a szülém, és mondtuk fennhangon. Ha elszunnyadtunk, bottal a fejünkre vágott. Meg is tanított úgy, hogy utóbb azért kaptam ki, mert többet mondtam az iskolában, mint ahogy volt. Ugyanis a szüleimnek volt sok szentképe a falon, és azt mondták nekünk, az mind Isten. Hát mikor már jártam az iskolába és hittan volt, azt meg a tanító tanította, engem is feleltetett hittanból, s azt kérdezte a tanító, hogy na, Gallai, hány isten van? Én meg felálltam, és mint jól kiképzett katolikus azt feleltem, hogy sok isten. Erre a tanító kihívott, és elővette a nádpálcát. Lovagló nadrágban volt, kemény szárú csizmában, szétvetette a lábát. Be kellett dugni a fejem, ő összeszorította, a fenekemen meghúzta a nadrágot, hogy feszes legyen, és úgy húzott rá kettőt. De annyira fájt. Utána megmondta, hány isten van. Aztán visszakérdezte, akkor már tudtam, hogy egy isten van, és egy istenben három személy: atya, fiú, szentlélek.

Én nagyon rossz gyerek voltam, sok minden meg is esett, történt velem. Minden évben a három esztendősi ünnepet, a karácsonyt, a húsvétot, a pünkösdöt Dorozsmán lehetett tölteni, mert ott voltak az onokatestvérek, nagynénik, keresztapámék. Ezeket mind sorba jártuk, a két ünnepen pedig gyalog mentünk oda is, vissza is. Az első alkalommal hat éves voltam, amikor elengedtek. A bátyám meg nyolc éves. Új ruhát kaptunk, de a zsebeket az anyám bevarrta, hogy ne rakjunk bele semmit. Húsvétkor mindenütt megkínáltak tojással, sonkával, kaláccsal, méghozzá mákos-sal. Nagyon szerettem. Volt három nagynénim, egy keresztapám, aki özvegy volt, akkor édesapámnak a bátyja, akkor a Gallai nagymama, a Jenei mama. Ezt mind sorra kellett járni és meglocsolni. Kaptunk sok cukrot, narancsot, pénzt, de zseb az nem volt, így hát az ajándékokat nem tudtuk hova tenni, fogtuk a kezünkben, meg az ingderekünkbe raktuk. A pénzt pedig a számba vettem, mert a két nagynéném jött velem szemben, és tudtam, elveszik tőlem. Úgy is lett. Ami a kezemben volt, azt mindent elvesztek. A pénzt meg lenyeltem, és mentünk tovább. Egyszer csak nagyon

görcsölt a hasam. Mondom a barátaimnak, baj van, fáj a hasam. Volt egy üres házhely, azt mondom, majd ide legugyulok, ha majd kijön a pénz, megmossuk, és akkor elköltjük. A cimborák lesték, én meg nyomtam jól, de nem a pénz, hanem a mák jött. A barátaim szétkaparták, mint a pelyvát, ám mégse találták meg a pénzt. Azután, még ami pénzt kaptunk, abból felültünk a hajóhintára, mert láttuk, milyen magasan felmennek vele. Mi is felszálltunk, de bizony nem ment, csak addig, ameddig a tulajdonos meglökte. Letelt az idő, le kellett szállni, így a pénzkereset el lett temetve, a narancsot és a cukrot meg elvették a nagynénik, így aztán nem vittünk haza semmit a húsvéti keresetből. Most pedig visszamegyünk a tanyai életbe. Már kezdtem megszokni a tanyán. Tudtam, mi a dolgom, mindig azt csináltam, amit parancsoltak. Jóságőrzés, etetés, udvarseprés, gyümölcszedés. A ház körül egy hold szőlő, ebbe sok fa is volt. A régi jó gyümölcsök, ami már most nem létezik. Például potyóka szilva, lószemű besztercei szilva. Őszibarack még akkor nemigen volt, de volt kajszai és a János napi apró szemű sárgabarack. Nagyon édes meggy volt, cigányüveg és szentesi meggy. Alma meg lógós lánycsöcsű, nyári selymes, őszi selymes, jakab alma. Ezek mind nagyon jó és ízletes almák, gyümölcsök voltak. Amikor nagyobb lettem, jobban bevontak a munkába is. A Farkas öregapámnak 17 hold földje volt egy darabban. Három ház állt egymáshoz 500 méterre rajta, és egy gyönyörű szélmalom, ami ha egy kis szél fújt, az éjjel nappal mindig forgott. Őrölt rozsot, paprikát, és darált a disznóknak. Mivel a nagyapának kőműves és ácsmestersége is volt, így János, az én nevelőapám lett a mónár. A Ferenc fia a földön dolgozott, a lány, Mária meg semmit nem csinált, csak olvasott, mert hát nyomorult is volt. Aratni a család aratott, csépelni cséplőgéppel csépeltek. Ahol kevesebb gabona termett, ott meg lóval nyomtattak. Nagyapámék mindig cséplőgéppel csépeltek, mert három állítás volt mindig, azaz hat kazal. Mármost a cséplés nagy ünnep volt. Birkát vágtak a munkásoknak, tyúklevés és fontos kalács, mákos, lekváros és túrós lepény. Először a rozsot csévelték el, utána a búza, árpa és a zab jött. A szalmákat külön egy kazalba. Ez a szarvasmarháké, a rozsaljnak, a rozspelyva, a búza, árpa és zabpelyva sarnyúszénával össze lett nyomtatva, ami a lovaké lett télen. Hát erről van egy gyerekkori történetem, majd elmesélem.

Úgy volt a tanyavilágban, nagyapáméknál és máshol is, a szárból csináltak polyvást, az volt a neve. Az alapot kimérték, utána egy ásónyomra kiásták, és a ricazárat szépen sorban belerakták. A négy sarokra faoszlopot ástak, hogy erősek legyenek. Mikor le volt ásva, az összes, bekorcolták a tetejét. Egyenesre elnyírták, horogfát raktak rá. Utána náddal letetezték, az oldalát jó szalmás sárral betapasztották kívül-belül, amikor megszáradt,

bemeszelték fehérre, az alját araszra feketével elhúzták, és ezt nevezték polyvásnak. Ebbe rakták bele az előbb említett rázatot. Hát ilyen volt a nagyapáméknál is, már akkor én is cigiztem suttyomban, mert a nagyapa dohánytermesztési engedéllyel rendelkezett, így minden évben termelhetett 400 négyszögöl dohányt. Volt dohányvágója, levágott egy jó doboz dohányt szép vékonyra, én ebből szajréztam. Egyszer csak azt mondják, vigyék a lovaknak rázatot. Kaptam az alkalmon, mert szerettem a lovat, dacára hogy még kicsi voltam. Kimentem, a kosarat a vállamra vettem, elindultam. Első dolgom az volt, hogy csavarjak egy cigit, és meggyújtottam. A gyufát eldobtam, az meg mindjárt fellángolt, és égett a pelyva. Nevelőapám öccse észrevette a füstöt, szaladt ki mindenki, de én már akkor futottam. Ferenc bátyám és apám szaladt utánam, nemhogy a tüzet oltották volna. Én, ahogy menekültem, vasvillát húztam magam után, amikor láttam, utolér, a villát eleresztettem, Ferenc bátyám belevágta a lábát úgy, hogy keresztül ment a fején, és leült. Én egérutat kaptam, de jött utánam a nevelőapám. Mikor láttam, most már megfog, hirtelen hasra vágódtam, és a nevelőapám keresztül bukott rajtam, én meg hirtelen a bokrok közt elbújtam. Nem találtak, visszavonultak a tüzet oltani. Én meg elbújtam egy nagy szárkúpban. Két nap, két éjjel kerestek, de nem találtak. A harmadik nap már olyan éhes voltam, hogy muszáj volt jelentkeznem. Meglátott a Ferenc bácsi felesége, Julis ángyó, és azt mondta, ne féljek, úgysem enged bántani, és hazavezetett. Nem is bántott senki, jól tartottak, lefektettek. A nagyapám azt mondta, nem szabad bántani, hiszen még gyerek. Jót aludtam, és másnap új erővel fogtam a munkához. Ferenc bátyám meg három hétig sántikált. Abban az időben még nem volt Dorozsmán csak állatorvos. A tanyákon a gazdák között voltak jó biztos kezű emberek, jó házi orvosok. Tudták a jószág viselkedéséről, mi a baja, és ha valami baja volt, például nehéz ellés, hasfájás, puffadás, herülés stb., akkor ezekhez az emberekhez mentek segítségért. Persze ezek nem pénzért gyógyítottak, hanem barátságból. Tavasszal volt általában a herülés ideje, húsvét táján, mert akkor még nem volt ennyi disznó. Jobban csak mangalicafajta volt, az meg csak kettő-hármat fialt egyszerre, abból nemigen lett eladó. Nagyon emlékszem, olyan 5-6 éves lehettem, nálunk is herülés volt nagypénteken. Jött reggel a szomszéd, úgy hívták, Komáromi Sándor. Ez egy kis apró ember volt. Mihozzánk egy kilométerre laktak. Csülkөн volt az egész ház apraja-nagyja, még a szomszédok is meg lettek hívva segíteni, mert volt kettő bika, egy csödör, meg hat-hét darab kanmalac. Ehhez erő kellett, hogy megfogják, úgy, hogy ne mozogjon. Mi gyerekek meg néztük. Ami ki lett herülve, azt utána nekünk őrizni kellett, hogy le ne feküdjenek, mert azt mondták, hogyha lefekszik, megszik benne a vér, és megdöglik.

Tehát, amíg herülték, addig én is ott néztem, hogyan csinálják. Amikor elfogyott a herülni való, azt mondja a mester: na rossz ez a gyerek, azt mondják, hogy igen rossz. Akkor, mondja a mester, fogjátok meg, majd kiherülöm ezt is, meglátjátok utána, milyen jó gyerek lesz. Ezzel elkaptak, már vették is ki a zacskót, hogy majd vágják ki. De ez csak játék volt, én meg azt hittem, komoly. Elkezdtem ordítani. Egyszer csak jött a nagyapám, mondja, hogy nem eresztitek el azt a gyereket! Hát nem szabad azt kívánni, hisz akkor elvesz a magja. Suttu nektek! Ez volt a szavajárása, és elengedtek. De én erre a herülő emberre úgy megharagudtam, hogy meg is fogadtam, egyszer még bosszút állok rajta. Jött a nyár, én meg a malom körül legeltettem a libákat. Egyszer csak látom ám, ez az öreg herülőmester vezeti a szamarát. A szamár hátán egy zsák búza felkötve, a malom állt, mikor odaért az öreg, s azt mondta, adjon isten, fiam! Hát nagyapádék itthon vannak, he? Én mondom, hogy bent vannak. Ekkor a szamarat odakötötte egy meggyfához, és bement a házhoz. Nagyapám az ácsműhelyében dolgozott, én meg addig a szamarat feloldoztam, és odavezettem az alsó vitorlához. Jól megkötöttem, a malmot szépen elindítottam. A szél csak picit fúj, és szép lassan vitte a szamarat fel. Egyszer csak a zsák leesett róla, már jó magasan volt, egyszer leesett a szamár is. Elszakadt a kötőfék szára, de a szamár homokra esett, nem lett semmi baja. Hanem észrevették odabent, hogy a malom meg megy. Szaladtak ki, megállították a malmot, én meg vesd el magad, elszaladtam, elbújtam a kukoricába. Keresetek, de nem találtak seholy, pedig sokszor ott mentek el mellettem, majd rám léptek. Én meg a töklevel alatt lapultam. Akkor mondta a nagyapám, hogy na Sándor, az onoka megfizetett a játékért. Azután ment az élet to-

vább, jött az ős, szedték a szőlőt, vitték a piacra. Szépen becsomagolták, a zöld, savanya és rohadt szemeket kiszedték, s nekünk gyerekeknek azt adták enni. Nagymamám azt mondta, úgy együk, hogy egy szem szőlő, egy falat kenyér. Persze amikor nem látták, én odaöntöttem a tyúkoknak, aztán meg ki a szőlőbe, a legszebb szemeket eszegettem. A nagyapám ezért sose haragudott. Egyszer megpakoltak, hogy mennek Szegedre, a piacra. Én is könyörögtem, vigyenek el engem is. Meg is ígérték, de úgy felpakoltak, hogy nem jutott hely. Azt mondta a Ferenc bátyám, ne búsuljak, majd ő egy nagy kosarat a kocsni hátulja alá köt, tesz bele szalmát, és ott jó helyem lesz. Meg is csinálta, teletette jó puha szénával, szalmakötéssel odakötte, és én abba ültem. Nagyon jó helyem is volt, csak amikor a lovak megrántották a kocsit, a kötélszakadt, én meg ottmaradtam és sírtam. Ők meg elhajtottak. Ezután aztán sokáig haragudtam a nagyanyámra és a Ferenc bácsira, de megbékéltem hamar, mert felültem a lóhátra, és ez nekem tetszett. Meg engedett szántani is.

Az én nevelőapám nem sokat törődött velünk, születtek a mostoha-testvérek. Lett János, Mihály, Mária, kettő meg halva született. A Farkas nagyapámról annyit, hogy engem nagyon szeretett, na meg a bort és a pipát. A feleségét üldözte és szidta, de csak ha boros volt. Nagymamám minden vasárnap be kellett hozni a templomba, akármilyen idő volt. 1923-ban a Mária is férjhez ment, a nevelőapám testvére. Akkor a nagyapám felosztotta a földet rájuk. Az öreg ház Márié lett öt hold földdel, a középső ház a Ferenc fiáé hét holddal, a legutolsó és a legrosszabb a nevelőapámé. Ekkor aztán mi bejöttünk a faluba. Apám kifogott egy kis házat 8 mázsa búzáért, az örökségét meg kiadta a lakónak. A malom elpusztult, nem volt, aki gondozza. A nagyapáméknak kommissiont kellett adni, amikor a földet szétosztotta rájuk. Fejenként 8 mázsa búza, 15 csirke, 15 tojás, 10 kiló cukor, 5 kiló só, 10 pakli dohány, egy tucat gyufa, 5 liter petróleum, 1 mázsa burgonya, 2 liter tej, egy csomó túró, fél liter tejföl, 120 kilós disznó és ruházat. Minden harmadik szombaton vinni kellett a járandóságot. Mint már említettem, nagymamám minden vasárnap a templomba kellett vinni. Ferenc bátyám ezért kapott egy kocsit, lovat, hogy ő erre kötelezi magát, ha ő eladja a lovat, akkor valakit fogadni kell, aki elviszi a templomba, és ez addig érvényes, amíg a nagyanya él. Mi aztán a faluban új életet kezdtünk, a falut akkor még úgy hívták, hogy Kistemplomtanya. 1923-ban beköltöztünk a faluba. Itt a nevelőapám hozzá fogott kertészkedni, de ő különben a helyi takarékszövetkezetnek volt a főkönyvelője, és a helyi hangyaboltnak ügyvezetője. Ekkor már második osztályos voltam, a bátyám meg negyedik. Az iskola ott volt a szomszédban két perc járásra. Nem is volt szabad elmenni csak 8 óra előtt 5 perccel. Addig, vagyis hajnal

négy órától fél nyolcig dolgozni kellett, este meg nem szabad volt 8 óra előtt lefeküdni. Tanulni csak nyolc óra után kellett, vagyis lehetett, de már hajnal négykor ébresztő. Hajnalban és este, amikor már kint nem láttunk, akkor bent pucoltuk a szőlővesszőt és a facsemetét, amit tavasszal elültettünk. Rengeteget meg kellett pucolni. Öt hektár fáiskola volt. Akkor a bevételből mindig fizették a napszámosokat, és spóroltak földre.

Nekünk sehova nem volt szabad menni, mint más gyerekeknek. Mindig csak dolgozni a templomban. Minden vasárnap el kellett menni a misére, és a hajnali misékre. Ha esett, ha fújt. Egyszer úgy jött ki a lépés, nem mentünk el, másfelé mentünk, úgy gondoltam, úgysem veszik észre. Nem is lett volna ebből semmi baj, csak az lett, hogy egy vendég pap mondta a misét, és mikor hazaértünk és ebédeltünk, azt mondja a fater, na, gyerekek, hát voltatok a misén? Mi mondjuk, hogy igen. Azt mondja a fater, nem látott, mert ő meg a pap körül kisegítő volt. Mi meg mondjuk a bátyámmal, pedig ott voltunk. Erre ő kérdezi, melyik pap mondja a misét. Erre én mondom, hogy az, amelyik szokta. Erre a fater azt mondta, na ugye, nem volt kendtek a misén! Mert egy vendég pap mondta a misét, és így megfogtak a hazugságon, ráadásul nem is kaptunk ebédet. Mink, mint tanyai gyerekek, bekerültünk a faluba, idegeneknek néztek, sűrűn meg is akartak verni.

Egyszer egy szép napon a faterék nem voltak otthon, és ennek híre is ment. Összejöttek a falusi gyerekek játszani. A ház háta mögött volt a csatatér. Egyszer azt mondják, gyerünk birkózni. Hát azzal kellett birkózni, akit legerősebbnek gondoltunk. A bátyám az első összefogáson földhöz vágta a pácienszt. Ezután jöttem én. Én is összeszedtem minden erőmet, és puff, én is földhöz csaptam, még meg is dögönyöztem. Gondoltam, most a kezemben vagy. Utána mi lettünk ketten a bátyámmal a falu legerősebb srácai, mert ennek híre ment. Aztán jóba lettünk az egész falu gyerekeivel. Bevettek a bandába, jó haverok lettünk. Szerveztünk egy öttagú bandát, karácsony előtt jártunk betlehemezni. Tanultunk énekeket, kerestünk egy kis pénzt. Én voltam az öreg Subás Maxi. Csináltunk egy kis templomot, azt berendeztük szépen szobrokkal, egy kis jászol, benne a kis Jézus, körülötte a barmok. Egy szezonban annyit összekerestünk, hogy egy pár cipőt bírtam rajta venni, mert másképp nem volt, csak az, ami a faterről lemaradt. Ebben az időben volt, hogy a faterékat meghívták a keresztfiák lakodalomba, de ők nem mentek el valami okból, és azt mondták: na gyerekek, most ti mentek el a lakodalomba. Hát úgy is lett. Bátyámmal ketten mentünk. Az anyám vett egy jó nagy vajdlingot ajándékba, azt kellett elvinni. Hideg volt, hó is esett. Estefelé elindultunk, de messze kellett menni, vagy öt kilométert. Még a házat el nem hagytuk, szépen vittük,

egyikünk az egyik fülit vitte, másikunk a másikat, de amikor már jól elhaladtunk, mondok a bátyámnak, hogy húzzuk inkább, mert úgy könnyebb, ő meg bele is egyezett. Kicsomagoltuk a papírból, és a spárgát, amivel azt volt kötve, rákötöttük a földre, húztuk egészen odáig. Amikor odaértünk, zenezóval fogadtak bennünket. Mikor átadtuk az ajándékot, a vőfély azt mondja: köszönjük az ajándékot, igaz, egy kicsit kopott, de jó lesz az üstre fődőnek, merthogy jól lekopott a feje. De olyan jó lakodalom volt, hogy onnan mentünk egyenest az iskolába, ott meg a jó melegen elaludtunk. Azt mondja a tanító, na, lakodalmas gyerekek, menjetek haza, aludjátok ki magatokat. Ezzel lezárult a lakodalom.

Mint ahogy említettem, pénzt soha nem kaptunk, de én mindig szereztem valahogy. Egyszer a kirakatban nagyon szép ceruzát láttam, szép sárgarézből volt a végén radír, és a szivarzsebbe lehetett csatolni. Ez nagyon tetszett, mert már más gyerekeknek volt. 24 fillérbe került darabja. Lop-tam a fatertől 30 fillért, vettem egyet. Amikor mentem reggel az iskolába, avval írtam aznap. Többi gyerekek meg mondták, nézzétek, Gallainak is van már szép ceruzája. Igen ám, csak az volt a baj, mit szólnak otthon, ha meglátják. Spekuláltam, mit is csináljak, meg ne tudják, hogy úgy vettem, mert akkor kikapok. Elhatároztam, összetaposom, és azt mondom, találtam. Úgy is lett. Letettem a járdára, rátapostam. Jól behorpadt. Kitettem a zsebbe. Ahogy hazaértem, az anyám mindjárt meglátta, és azt kérdezte, hát azt a ceruzát hol vetted? Mondom, hogy találtam, ő meg elhitte. Másnap kiigazgattam a horpadásokat, és nyugodtan használhattam, mert bevették, hogy úgy találtam. Így lett nekem is sárgaréz végű ceruzám. Az idő telt-múlt. Csináltuk a dolgot, amit parancsoltak. Egyszer azt mondják az anyámék, gyerekek, szombaton elmegyünk farsangolni Sándorfalvára. Mert ott volt valami jó barátjuk vagy ismerősük, s azt mondta az anyám, hogy ti lesztek a tanyások. Jó, mondok én, mert a bátyám olyan szótlan volt és csendes, s nem bírta a fatert. Így aztán én intézkedtem. Meghívtam a haverokat szombat estére. Meg is ígérték, el is jöttek. Szombat este az anyámék már akkorra elmentek, mi meg elkezdtünk játszani. Egyszer azt mondja a bátyám, kellene valamit enni. Én akkor hozzáfogtam készíteni, mert főzni nagyon szerettem, és még most is szeretek. Hoztam le kolbászt a padlásról, eldaraboltam, tojással megsüttem, és még egy 10 literes fazék palacsintatésztát is bekavartam. Hozzáfogtam sütni, a többi meg ette. Amikor már jóllaktak, egyik erre feküdt, a másik amarra. Mind elaludt, én meg sütöm a palacsintát. Utóbb én is jóllaktam és elaludtam. Az ajtó, ablak meg becsukva, a palacsinta a sütőben égett a sparhelton. Nagy füst lett, mindenki köhögött, fuldoklott, mire egyiknek eszébe jutott, hogy az ajtót ki kell nyitni. Akkor lélegzett fel mind, hogy majdnem megfullad-

tunk. Az öcsém meg még kicsi volt, 4-5 éves, és az ágyon aludt. Amikor észhez jöttünk és megtaláltuk, azt hittük, megfulladt. Kivittük a levegőre. Egyszer csak hozzáfogott sírni. Megörültünk, hogy nincs semmi baj. Él mindenki. A vendégek elmentek, föltakarítottam, elmosogattam, adtunk a jószágoknak, és vártuk az anyámékat haza, mint aki jól végezte dolgát. De még akkor csak vasárnap reggel volt, és az anyámékat csak délutánra vártuk. Hát, hogy ne unatkozzunk, a bátyám eltalálta, hogy durrantsunk. Az meg úgy ment, hogy egy tuskóra egy jó rakást odaköpködtünk, és a sparheltből vettünk ki parazsat, rádobtuk, a másik meg hirtelen egy fejszével nagyot rácsapott. Akkorát durrant, mint egy puska. Ezt ismételtük. Egyszer csak füstszagot éreztünk. Hát láttuk ám, hogy az ágyon az ingünk füstöl, meg a pokróc, mert ahogy a parázsra rácsaptunk, az szétszállt, és volt, amelyik még égő parázs volt, s belekapott a ruhába. Hát az inget el kellett gyugni az anyám elől, nehogy meglássa, merthogy akkor kegyetlenül elver bennünket, ha megtalálja. De nem találta meg, csak a nyáron, meszelkedéskor, mikor a hamuból pakoltuk ki. Ott volt a zsákok háta megett, de akkor már nem volt semmi baj, csak annyit mondott, hogy ehoh van az az ing, amit én kerestem. Már amikor ötödik, hatodik osztályba jártunk, nem nagyon volt merszünk ilyen bitangságra. Mindig fáradtak voltunk, mert sok volt a dolog, és mire jöttek a napszámosok, akkorra nekünk kész kellett lennünk, s menni kellett a faiskolába dolgozni.

Mikor iskolába jártunk, akkor meg iskola után menni a többi után. Volt, mikor már a hatodik osztályt jártam, az anyám felkeltett négykor, és dagasztani kellett a kenyértésztát. Sámliira álltam, és öt darab nagy, rozskenyérnek való tésztát le kellett dagasztanom. Azt mondta, tanuld meg, hátha még szükséged lesz rá. Nagyon szigorú asszony volt az én anyám. Ha felmérgesedett, ölni tudott volna. Amikor láttuk, hogy haragszik, akkor már menekültünk, ki mőre látott, mert ha megfogott, az ütött avval, ami éppen a kezibe volt: nyújtófa, nagykés, seprű, balta, amit éppen felkapott. Mikor aztán kijártuk az iskolát, a hatodik osztályt, akkor már rendszeren befogtak dolgozni. Szemeztük a fákat, oltottuk a szőlőt. Akkor már szabad volt cigizni, és kaptunk egy pengőt minden vasárnap. Ez volt az egész heti dohánypénz, úgyhogy nagyon be kellett osztani, hogy elég legyen. Azon a nyáron, amikor kimaradtunk az iskolából, elszegődtetek bennünket marokszedőnek. Két mázsa tiszta búza és egy pár szandál volt a bérünk. Derekegyházára mentünk valami urasághoz aratni. Százhusz kaszás ment. Öt kaszás volt egy bandában. Minden nap egy hektárt le kellett vágni egy kaszásnak, a marokszedővel együtt ezt fel is kellett kötni és keresztbe rakni. Négy hétig tartott az aratás. Én nagyon elfáradtam, éjfél után két órakor menni kellett kifelé, és este 11 óráig. Akkor már nem

esett jól a vacsora se, csak dőltünk el, és már aludtunk is. A bátyám két hétre megbetegedett, vakbélgyulladásra lett. Elvitte a mentő Szentésre, megműtötték, de helyette nem fogadtak másik marokszedőt, hanem mi szedtük őhelyette is. Azt mondták, az egy mázsa búzát majd ránk osztják, de bizony abból nem lett semmi, elosztották a kaszások. Így aztán hiába iparkodtunk, a keresetet meg itthon vették el azzal az ürüggyel, hogy majd a búcsúra vesznek ruhát, de hát az se lett, mert kell az adósságba, mondta az anyám. Búcsúkor kaptunk egy-egy pengőt, és a Farkas nagyapámtól ötven-ötven fillért. Ekkor már nagyon mérges voltam én is, és többet nem mentem le aratni. Itthon dolgoztam a kertészetben, a bátyám meg elment cipészinásnak, de a fater tavaszra hazahozta. Azt mondta: Én fogadom a drága napszamosokat, te meg elmégy máshová dolgozni, és nem engedte tovább. Akkor elszökött a szegedi földre egy nagygazdához, ott dolgozott. Kapta a rendes bért, szépen felruházkodott, én meg itthon kuliztam.

Már amikor elértem a nagykorúságot, akkor kikaptam az örökségem a Gallai nagyapám után, ami járt, húsz pengőt. A bátyám is húsz pengőt kapott, s neki vettek egy szép, fekete posztó nagykabátot, bársony nyakkal. Nagyon szép volt. Tizennyolc pengő volt még, maradt is két pengő az örökségből. Az én húsz pengőmet meg elvették, azt mondták, kell az adósságba. Azóta se láttam. A legényéletem meg úgy telt el, hogy nem bánták, akármeddig voltunk oda, csak mire dolgozni kellett, akkorra itthon legyünk. A bátyám közben hazajött, de besorozták katonának, és itthonról illet bevonulni. Esténként eljártunk a vendéglőbe, színdarabokat tanultunk, és jártunk próbára. Volt a faluban egy jegyző, egy boltos, egy védőnő, egy varrónő meg egy harangozó. Ezek tanítottak felváltva, de mind más szerepet. Három felvonásos darabokat, hogy egy párat említsek: *Férjhez megy a bíró lánya*, *Huszárkisasszony*, *Él az Isten*, *Maharadzsa*. Hát ilyeneket. Ezzel teltek el a téli esték, és közben a kislányokat hazakísértük, mert a tanyákból is bejöttek a lányok, legények. A faluban nem lett volna elég fiatal az előadáshoz, a Szegedi Nemzeti Színházból hoztunk, vagyis béreltünk ruhákat, és gyönyörű előadásokat csináltunk. Mindig teltház volt, és meghívtak bennünket a szomszéd falukba is játszani. Például Forráskútra, Üllésre. Üllésen a Kelemen kocsmába. A bevételből kaptunk jó vacsorát, kifizettük a színháznak a ruhák használati díját, és jót táncoltunk előadás után. Ez volt a fizetés, de nagyon szerettük csinálni. Persze ott összeismerkedtünk lányokkal, és kezdtünk udvarolni. Én is kiszemeltem kettő kislányt is, és el is jártam, amikor csak tehettem. Az egyikhez különösen, mert a harangozó lánya volt, és szerettünk hozzájuk menni, mert lehetett harangozni. De ennek a lánynak nem udvaroltam, mert annak volt udvarlója. Csak szórakozni jártunk. A másik, amelyikhez komolyan jár-

tam, bálba is jártunk, oda csak vasárnap mentem, mert annak az anyja meg a nagynénje olyan úrhatnámok voltak, mert a nagynénjéeknek volt a faluban egy nagy gőzmalmuk, és nagyon jól ment nekik, a szegényeket lenézték. Ennek a harangozó Bözsinek meg én javasoltam a legényt, az egyik barátomat. Az úgy volt, hogy a faluban május elsején nagy ünnepély volt a piactéren. Voltak kirakodósátrak, cukorkások és sok minden társasjáték, szórakozóhelyek, és ott sétáltunk mi is a barátommal, a lányok meg külön. Egyszer azt mondja a barátom, úgy hívták, Marci, hogy ki az a lány. Mondom neki, hogy kicsoda, kérdezi, hol laknak. Mondom, hogy messze ide. Vagy három kilométer. Azt mondja, az nem baj, és odamentünk a lányokhoz, összebarátkoztak, és elmentek sétálni. Csak amikor este mentek be a harangozóházhoz, mondja a Bözsi, hogy itt lakik, akkor nézett nagyot a Marci, hogy nem is olyan messze kellett a nagylányt kíséreni. Attól kezdve Marci 6 évig udvarolt a Bözsinek, el is jegyezték egymást, mert ez a Marci gazdag legény volt (17 hold földjük volt), csak nagyon trehány és buta. Ha a Bözsinek nevenapja volt, akkor az ajándékot éntőlem küldte el. Például amikor meg akarta kérni feleségül, én kértem meg neki, mert ő nem mert szólni. Ott ült mellettem, és én a lábammal nyomkodtam az ő lábát, hogy szóljon már, akkor mindig kért egy pohár vizet. Hat pohár vizet ivott meg, mire aztán én mondtam meg, mi járatban is vagyunk, és meglett a lánykérés. Aztán megbeszélték a Bözsivel, mikor veszik meg a gyűrűt, s mikor odaért az idő, Marci elhozta a gyűrűket, felhúzták, ez volt az eljegyzés. A többire majd később visszatérek. Én meg, attól eltekintve mindennapos vendég voltam a Bözsiéknél, mentem a misére. Akkor igencsak ott töltöttem a fele misét, közben ministráltam. Később a Bözsi elhívta az anyámat keresztanyának, mikor bér mátkozott, és sűrűbben összefártak az öregek is. Nekem meg kezdett a Bözsi tetszeni, de én más lánynak csaptam a szelet.

Abban az időben a fiúknak járni kellett a leventére. Minden vasárnap reggel nyolc órától tizenegyig. Nyolckor sorakozó, névsorolvasás, aztán mentünk misére, aztán gyakorlat tizenegyig. Aki igazolatlan távolmaradt, azt hétfőn a csendőrök szedték össze, és hajtották be Dorozsmára, majd egy napra a község háza pincéjébe csukták, éhen-szomjan. Ez volt a büntetés. Addig kellett leventére járni, míg be nem soroztak katonának. Hát én, mint szegény sorsú gyerek, mindig el voltam keseredve, mert láttam, a cimboráimnak szép ruhája, inge, cipője, nekem meg csak mindig ócska ruhám volt, mert mindig a legolcsóbbat vették meg. Még 18 éves koromban bőr cipőm nem volt, csak vászon. Úgy hívták, hogy dorkó. Arra is úgy vigyáztam, hogy csak a templomba húztam fel, és ha mentem haza, és esett az eső, levettem, és a hónom alatt vittem, nehogy megázzon. Köznap meg, ha hideg volt, a fater hitvány cipőjében jártam, amit már ő

nem szeretett. A harmincas években a Farkas Ferenc bácsi, a faternek az öccse, kiment Forráskútra harangozónak. A fater meg kifogta a hét hold földjét. A házat és a lovaskocsit meg megvette, olyan feltétellel, hogy a Farkas nagymamát hordani kellett a templomba, mint azt már előzőleg említettem. Ezután ez az én bajom lett, mert akármilyen elfoglaltságom volt, ez volt az első. A bátyám közben bevonult katonának Szegedre a tűzérkekhez. Az öcsém még akkor kicsi volt, hogy rábízzák a kocsit, lovat. Így hát nekem kellett mennem a lóval. Közben a helyi bolttól is elvállalta, és minden szerdán, szombaton menni kellett Szegedre portékáért, télen-nyáron. Nyáron csak jó volt, de télen nagyon hidegek voltak, és nem volt ám suba, se jó pokróc vagy szőrmés kabát, hanem rongypokróc, micisapka és egy lódenkabát. Az isten hidege majd meg vett. Sokszor úgy reszkettem, mint a kocsonya, de nyáron, ha dologidő volt, és onnan fuvarba kellett menni, akkor az anyám ment, nekem meg a faiskolában, vagy a szőlőben kellett dolgozni. Ha vasárnap jött olyan úri fuvar, akkor nekem kellett menni. Volt, amikor a bálba voltam a nagylánnyal, és egyszer csak beállít az anyám. Odajön, ahogy táncolunk, és leállított: gyere haza, mert fogtam fuvart, Szegedre kell menni, de azonnal! Ott kellett hagyni a nagylányt és menni. Nagyon szégyelltem, úgyhogy alig vártam, menjek katonának. Bátyám már töltötte a katonaidéjét, én meg vártam a behívót.

1937 tavaszán soroztak be katonának, és 1938. október 5-én kellett bevonulni. Közben a bátyám leszerelt, és udvarolt egy pusztamérgesi lánynak. De ez nem tartott sokáig, mert a bátyám elment, és jelentkezett rendőrnek. Fel is vették, és 1939 tavaszán bevonult ő is rendőrnek Gyulára. Én meg Szegeden szolgáltam a 16. kerékpáros zászlóaljnál, az utász laktanyában. Ekkor aztán a fateréknak oda lett a jó munkaerőjük, és kezdtek tönkremenni. Úgyhogy mire a háború után leszereltem, már elég rossz sorban voltak. A házuk összedőlt, az egyik öcsém, János meghalt. A Mihály odamaradt a háborúban, csak a Mária maradt meg. Persze ezek mostohatestvérek voltak. Közben, mielőtt bevonultam katonának, anyám meg akart nősíteni. A bátyámat otthagya, amikor rendőrnek állt, azt akarta az anyám elvetetni velem. El is jegyeztük egymást, de nekem nem nagyon smakkolt, csak a harangozó Bözsi járt az eszemben. De ahogy már az előbb említettem, annak meg már volt vőlegénye, a Marci. Mindegy, bevonultam, és töltöttem az időmet. Nagyon jó helyem volt. Közben írtam a menyasszonyomnak, a Jolikának, de ő nem írt vissza. Háromszor írtam, de sose válaszolt, így hát én sem írtam többé neki. Elkezdtem a Bözsinek irkálni, ő meg minden levelemre válaszolt. Más senki nem írt, még anyám sem. Mikor a fronton kint voltam, akkor is csak a Bözsi gondolt rám, és elhatároztam: ha még egyszer a jó isten hazasegít, és még nem ment férjhez,

és hozzám akar jönni, akkor elveszem feleségül. Három és fél évig voltam katona. Az idő legtöbb részét fronton töltöttem. Az anyámtól csak egyszer kaptam egy félkilós csomagot, a Bözsitől meg 1-2 levél jött, tehát ő gondolt rám legtöbbet. A katonaságnál az első másfél év alatt kerékpáron jártunk. Összejártuk a Felvidéket, Erdélyt és a Szovjetuniót, vagyis egy részét, a Donig. De ott a kerékpáros részleg nem vált be, így onnan visszavezéreltek minket. Ez lett a szerencsénk, mert másképp ott maradunk. Bekerítettek volna bennünket, de így, hogy visszavezéreltek hátvédnek, végül haza is hoztak, szétraktak bennünket más alakulatokhoz, és visszavitték őket a frontra, ám mind odamaradt. Én azzal voltam szerencsés, hogy a hadtáphoz osztottak be, s énram nem lett szükség, így aztán itthon maradtam. Közben, amikor Erdélyt visszakaptuk, a bátyámat elhelyezték Gyuláról Gyergyószentmiklósról. Ott volt egy helyőrség, és ott udvarolgotott egy kislánynak. El is akarta venni, de közben 1940. október 16-án kaptunk egy táviratot, hogy ha még életben akarjuk látni, azonnal menjünk. Mire a táviratot elolvastuk, jött a másik, hogy meghalt. Az anyámmal rögtön vonatra ültünk, és mentünk. Ez hétfőn este volt, szerdán hajnal négykor értünk oda. Nagyon rossz volt a közlekedés, mert a sínek egy része fel volt szaggatva, sok helyen át kellett szállni. Mentünk vonaton, buszon, gyalog, ahogy bírtunk, de mire odaértünk, akkorra eltemették. Kint volt járőrszolgálatban, a román csetnikek végeztek vele, így aztán én akkor láttam utoljára, mikor bevonult katonának, többé soha.

A katonai szolgálati időm alatt, már ahogy jeleztem, a Damjanich János 16. kerékpáros zászlóalj 2. századában töltöttem a szolgálatot. Elő-

ször hathetes kiképzés, és utána felvidéki bevonulás. Szegedről vonattal Sátoraljaújhelyig, onnan kerékpárral az egész ruszinokat összejártuk, le a hegyről, fel a hegyre, faluról falura. Onnan hazaértünk, utána mentünk Erdélyt visszafoglalni. Onnan szintén kerékpárral hazajöttünk. 1941 áprilisában indultunk a Délvidékre. Azt volt a legnehezebb elfoglalni. Ott még az iskolás gyerekek is fegyverrel jártak. Nagyon kellett vigyázni, nehogy lepuffantson valamelyik. Ekkor már géppuskás voltam, Simon Gabival együtt. Gabi volt a lőszeres, ő adta nekem a lőszert, én meg csak lőttem. Nekünk nem volt szuronyunk, csak pisztoly. Szuronya csak annak volt, akinek karabélyá volt. Mikor lementünk Szenttamásra, az egész lakosság fogadott bennünket, hogy jöttek a magyarok. Sok zenész sorba az út szélén. A nép, a diákok énekeltek szép magyar nótákat, osztogatták a cigit, pogácsát, cukrot, virágot. Amikor beértünk a központba, leálltunk ebédkiosztásra. Engem meg Simon Gabit egy idős magyar házaspár hívott a házukba ebédre. Azt mondták, jó húslevest és paprikást főztek, fogadjuk el a meghívásukat. Mi elfogadtuk, gondoltuk, csak jobb lesz, mint a babgulyás, pedig az is finom volt. Még hozzá se fogtunk az evéshez, egyszer csak halljuk, hogy lövöldöznek, és fújják a riadót. Kiszaladtunk, és látjuk ám, hogy a konyhakocsit lövik, nagyon is, utóbb minden háztetőről. Mink is azt a parancsot kaptuk, hogy tüzeljünk menten, géppuskák a kerékpáron. Tüzelőállásba foglaljuk magunkat, de Gabinak nem volt pisztolya. De volt nála egy nagy görbe bicska, s azt mondta nekem, ne törődj vele, komám, itt a nagy bicska. Te eriggy előre a pisztollyal, én meg itt hátul vigyázok a bicskával. És rögtön odaértünk a géppuskához. Egy-kettőre le is szereltük a kerékpárról, és már tüzelünk is. Nyírtuk a cseréptetőket, mert ott voltak a csetnikek. Amikor vége lett a harcnak, kivonultunk a községből, és ott egy szalmás kert szélében táboroztunk. Egy hétig ott laktunk, míg a falut át nem fésültük. Utána elmentünk Temerinbe, és ott maradtunk három hónapig csendfenntartóknak. 1941. május 25-én bevonultunk Újvidékre, a Miletics laktanyába. Onnan kaptam két nap szabadságot, hazajöttem, de olyan hamar eltelt az a két nap, és már menni is kellett vissza. Akkor már tudtam, egyhamar nem jövök haza, de az én anyám még az autóig se kísért ki. A buszállomásnál volt a legjobb komám apjának a hentesüzlete. Ott behívtak, mert vártam a buszt, amivel megyek a rókusi állomásra. Ott meg kellett ebédelni. Persze a sofőrök is meg lettek hívva, mert akkor még nem úgy volt, mint most, akkor még ittak a sofőrök is, és a járat se volt időhöz kötve. Megebédeltünk, sült hal volt, túrós csusza meg sör. Jól berúgtam, úgyhogy Rókuson úgy tettek fel a vonatra. Az egyik bajtársam vigyázott rám. Mikor Szabadkára értünk, megállt a vonat. Én is felébredtem, de rettentően felforgott a gyomrom, a sok ital kikívánkozott. A vonat ablakánál

pedig egy nő árult cukorkát és cseresznyét, én meg pont akkor hajoltam ki, és kibuggyant belőlem a sok sör a cukorkára. De a vonat akkor már indult is, így nem lett semmi zűr, csak nagy nevetés a kupéban. Éjfélre odaértünk Újvidékre. Persze a komámnak az anyukája, amíg mi ebédeltünk, tett a táskámba két szál kolbászt és egy fél disznósajtot. Ezt Újvidéken jóízűen megettük a bajtársakkal. Másnap már kezdtünk pakolászni, mert az a hír járta, nemsokára megyünk az orosz frontra. Páran felmentünk a gh. padlására, találtunk rengeteg csizmát, vadonatújakat, ezek még a szerbekéé voltak, csak nem tudták elvinni és megsemmisíteni. Én is lehoztam két párat, de mi nem viselhettük, mert a magyaroknál csak az utászok hordtak csizmát, a többi alakulat mind bakancsot viselt, így a szárát kénytelen voltam levágni. A fejét eldobtam, a szárát pedig elcsomagoltam, és magamnál hordtam, amíg haza nem értem. Hogy mi lett a csizmaszár sorsa, azt majd később elmondom. Elég az hozzá, elűtöttük az időt Újvidéken.

Június elsején kaptuk a parancsot, hogy megyünk az orosz frontra. Este titkos sorakozó, és irány a vasútállomás. Ott bevagoníroztunk, és 9 órakor Kőrösmezőre lettünk irányítva, de Rahón megállt a vonat, és onnan kerékpárral mentünk másnap Kőrösmezőre. Ott hat hétre elszállásoltak bennünket. Közben a soksaládósokat leszerelték, csak a nőtlenek és az egycsaládósok maradtak. Még a zsidókat is leszerelték közülünk. Mi meg, akik ottmaradtunk, vártuk a parancsot, mikor lesz az indulás az orosz frontra. Ez idő alatt, míg Kőrösmezőn voltunk, rengeteg zsidót elhordtak a németek, vitték át az orosz oldalra, ahol aztán kivégezték őket. Mi, akik ottmaradtunk, új beosztást kaptunk. Engem akkor a szakácsokhoz tettek, és nemsokára kineveztek főszakácsnak. Elég jó helyem volt. Akkor már gépkocsival mentem, de örültem is, mert már a lábaim sokszor fájtak. Nem csoda, hisz akkorra már pár ezer kilométert lekarikáztam. Mikor odaértünk a Dnyeszter-folyóhoz – ez nagyon nagy folyó, nagyobb mint a Duna, és gyors folyása van – a hidakat felrobbantották, és a németek csináltak egy pontonhidat, és azon közlekedtünk. De előbb a németek vagy harmincezer zsidót hajtottak át rajta négyes sorban. Abban volt gyerek, pólyás is, öreg is. Alig bírtak menni, de a németek könyörtelenül hajtották, és kutyákkal csipkedtették őket, úgy, hogy arról a pontonhídról úgy potyogtak a folyóba, mintha lökdösték volna őket. Olyan is volt, hogy mire áthajtották őket, legalább egyharmaduk a vízbe fulladt. Lebegtek a víz tetején, és vitte őket a víz. Ők jártak jobban, mert megmenekültek a kínzástól. Mikor átmentek a zsidók, utána mi is folytattuk az utunkat. Hogy milyen és mennyi falun, városon mentünk keresztül, hány helyen szállásoltak el bennünket, azt sok volna leírni. Az egyik faluban, ahol elszállásoltak bennünket, a németek a parasztokkal összehordatták a búzát, amit learattak a parasztok, fel akarták

gyűjtani, de nem sikerült, mert sürgősen el kellett nekik menni. Mi meg ottmaradtunk abban a faluban egy pár napig. Minket, magyarokat nagyon szerettek ott. Ahol mi el voltunk szállásolva, annak a családnak volt négy lánya. Kettő már férjnél volt, de a férjük odavolt a fronton. Nem volt se kenyerük, se cukruk. Úgy szedték a búzakaralászt, és kidörzsölték a szemet belőle. Este meg ledarálták, abból sütöttek kenyeret. Nekem a konyhán mindig volt tartalék kenyérem, adtam nekik, míg ott laktunk minden nap egyet. Esténként táncoltunk. Az egyik fiatalasszony szépen tudott balalajakázni és hermonikálni. Akkor pillanatnyilag elfelejtettük még azt is, hogy háború van. Sok kacsa volt a faluban. Egy nap azt mondja a századparancsnok, vegyünk kacsákat, és főzzünk a legénységnek kacsapörköltet. Így is lett. Kihirdették a faluban, hogy egy kiló cukrot adunk egy pár kacsáért. Hozták ám a sok kacsát, mert nekik meg nem volt cukruk. Nekünk meg volt egy autóval, szajréztuk. Csináltuk a jó vásárt. Kihirdettük a faluban, hogy az asszonyok és a lányok jöhetnek kacsát pucolni a tolláért. Rengetegen jöttek, és egykettőre meg lett pucolva. Lett is jó kacsapörkölt. Főztem hozzá pirított tarhonyát. Nagyon kapós volt. Még a házigazda is kapott ebédet, nagyon tetszett neki a tarhonya. Kérdezte, hol terem. Mondtam neki, hogy fán, Magyarországon. Akkor adjak neki vetni belőle. Adtam neki egy marékka, és mondtam neki, hetven centi mélyen ássa fel a helyét, abban ültesse el jó mélyen, hogy jobban gyökeresedjen, és a vihar ki ne törje. Amikor már terem, terítsen alá egy ponyvát, s ha megrázza a fát, a tarhonya lehullik. Megszárítja, utána már lehet főzni. Nagyon örült az öreg a vetőmagnak, mi meg továbbmentünk.

Az egyik faluban parancskihirdetéshez sorakoztunk, és felolvasták többek között, hogy: Gallai Ferenc főszakácsot a századtól tisztí étkedére vezénylem. Megörültem, mert ott még jobb helyem lett. Állandóan volt a raktáron pálinka, finom borok. Én mertem a tiszturaknak főzni, ugyan nem nagyon kellett külön, csak ha hosszabb ideig voltunk egy helyen. Hanem egyszer csak mondja a zászlóaljparancsnok, hogy te, Gallai, mától kezdve az én legényem leszel! Mostantól neked rajtam kívül senki nem parancsol. Merthogy gyomorbeteg volt, nagyon diétázni kellett neki. Attól kezdve nekem is jól ment. Az ő kocsiján utaztam, volt neki sofőrje. Sokszor egész nap nem volt semmi dolgom, nagyon keveset evett, de tejnek és csirkének állandóan lenni kellett. Meg is voltunk így hármásban egész idő alatt, míg csak haza nem értünk Magyarországra. Mikor megkaptuk a parancsot, hogy jöhetünk haza, már előzőleg említettem, a mi zászlóaljunk nem vált be, mivelhogy kerékpárral közlekedtünk, így hazakerültünk. December 10-én elindultunk haza. Mi a parancsnoki kocsival jöttünk Kőrösmezőig. Ott bevagoníroztunk, és Rétságig jöttünk. Ott szereltünk le december

20-án. Már Kőrösmezőn adtunk fel táviratot haza, hogy küldjék a civil ruhánkat Rétságára. Mire odaértünk, a civil ruha is ott volt. Megfürödtünk, átöltöztünk, és kimentünk a faluba. Ott töltöttünk egy nap, egy éjszakát, mert az a ruha, amiben hazajöttünk, tele volt tetűvel. Akkor az orosz fronton még a fűszálon is tetű volt. December 20-án, mikor megkaptuk a katonakönyvet, szaladtunk az állomásra, ami meg a laktanya háta mögött volt. Persze nem fértünk fel a vonatra. Akkor azt mondta egy vasutas, hogy akasszunk egy kupét még utána a többinek. Ezt oda is akasztottuk, és így Budapestig eljöttünk. Onnan a Nyugatiból 11 órakor indult a személyi vonat Szegedre. Mivel rengeteg időnk volt, elmentünk enni és inni. Pénzünk az volt sok, mert kinn nem tudtuk elkölteni. Még útravalót is vettünk az üvegbe. Ahogy a vonat elindult velünk, elkezdtünk énekelni egész a dorozsmai állomásig. Ott leszálltunk, és gyalog mentünk be Dorozsmaig. Onnan meg fél hétkor indult a busz Kistemplomtanyára, mert akkor ez volt a falu neve. Csak a felszabadulás után lett a neve Bordány. Hát, amikor megérkeztünk Dorozsmára, már nem volt italunk. Hajnali négykor hideg is volt, hát bezörgettünk Puskás Tamás kocsmároshoz, mert az volt a legismerősebb. Fel is kelt a kocsmáros, kérdi, ki az. Mondtuk, hogy leszerelt katonák, jövünk a frontról. Mindjárt kinyitotta az ajtót, begyújtott a kályhába. És hát a vitéz urak mit innának, kérdi a kocsmárosné, és mondja, hogy legyenek az én vendégeim. Elfogadtuk a meghívást, addig iszogattunk, míg a busz nem jött. Mikor a busz megérkezett, mivel ott állt meg a kocsmá előtt, felszálltunk, és egész Kistemplomtanyáig danoltunk. Mikor kiszálltunk a buszból, bementünk a templomba, épp tartott a hajnali mise. Imádkoztunk fennhangon, hogy a Jóisten hazasegített, bár ebbe a szesz is besegített. Mise után elváltunk a cimboráktól, én meg bementem a harangozó házhoz, mert valami húzott oda. Pedig még akkor nem gondoltam a házasságra, mert őneki, a Bözsinek, a Marci udvarolt. Bözsinek volt egy öccse, a Matyi. Vele elmentünk a kocsmába, és vettem egy üveg édes likőrt az anyámnak. Jól beszívtunk a Mátyással, ő vezetett haza. Anyám épp fejte a tehenet, mikor odaköszöntem és megpuszítottam, de ő nem nagyon örült a jövevénynek. Lefeküdtem, elaludtam, s mikor felébredtem, alig akartam hinni a szememnek, hogy újra itthon vagyok. Felöltöztem, elmentem a faluba, és bekopogtam a harangozóházhoz beszélgetni. Hoztam az oroszoktól egy pepita sapkát, s azt tettem a fejemre. Pénzem volt, 870 pengő, amit a katonaságnál összespóroltam, mert ott nekem mindenem megvolt, étel, ital, még árultam is a kenyérből, és küldtem haza a pénzt. A zsoldon felül kaptuk a hadi, vagyis a frontpótlékot. Hazahozni csak annyit lehetett, ami fizetést kaptunk, többet nem. Így aztán összegyűlt a pénzcsekém. Amikor volt egy százásra való aprópénz, akkor beváltottam a gh-nál,

és félretettem. Akkor a Horthy-rezsimben száz pengős volt a legnagyobb bankjegy. Ezért a pénzéért adtak egy hasas tehenet. Az én 870 pengőmből meghagytam magamnak 70-et, mert tartoztam 50 pengővel a hangyaboltban egy kerékpár árával, mert mikor bevonultam katonának, akkor vettem hitelbe, gondolván, hogy ezzel járok haza, de hát ebből nem lett semmi. Így a kerékpár Szegeden volt letétbe, nehogy itthon eladják. 800 pengőt meg odaadtam az anyáméknak, mert a házuk össze volt dőlve, hogy majd megcsináltassák. Én marha odaadtam, és soha többé nem láttam, de semmit nem is adtak érte. Most hogy itthon voltam, ment az élet tovább.

A tél eltelt, jártunk bálba, szórakoztunk. A mérgesi menyasszonyom minden vasárnap bejött, de én már kezdtem hanyagolni. Egyszer aztán megmondtam neki, hogy nem kellesz, nem is jövök többet, s még azon a héten el is küldte a jegygyűrűt, az arany nyakláncot, amit eljegyzésre kapott tőlem. A Bözsi meg volt a postás, és egy keddi napon hozta a csomagot, egy gyufaskatulyába becsomagolva. Azt mondja, neked meg csomagod van. Kibontom, hát a gyűrű meg a nyaklánc. Nem is gondoltam, hogy visszaadja. Már azon az estén elmentem a Bözsiékhez, tudtam, nincs komoly udvarlója, és megbeszéltük, hogy hozzám jön-e. Másik héten elrendeztük a gyűrűt, és este, vagyis egy vasárnap délután elmentem, megkértem a szüleitől. Azt kérdezték, mikor akarom. Mondom, májusba, azt mondja az apja, hogy hagyjuk el őszre. Én nem engedtem az elhatározásomból, és ők is beleegyeztek a májusi esküvőbe. Aztán hazamentem, reggel mondom az anyámnak, hogy megnősülök. Aszongya, ugyan kit akarsz elvenni? Mondom, hogy a Harangozó Bözsit. Erre azt mondja anyám, pedig keresztlánya volt, hogy azt a nyegenyugát, hisz az mindég beteg. Mondom, nem baj. Akkor azt kérdi, hol akartok lakni. Volt a faternek az öröksége, amit előbb említettem, az a rossz ház, mondom, majd felmegyünk a tanyára. Abba a rossz házba előtte cigányok laktak. Meglett a gyűrűzés. Másnap bementünk Dorozsmára iratkozni és orvosi vizsgára, mert akkor még az is kellett a tüdővész ellen. Iratkozni azért kellett Dorozsmán, mert tanyai településen nem volt anyakönyvezés. Amikor kiértünk, a helybeli plébánián is beiratkoztunk, s már vasárnap hirdettek is bennünket. Utána három hétre lehetett esküdni.

Nekem az esküvői ruhán és egy fehér ingen kívül semmit nem vettek. Nyakkendőt, apró-cseprőt a menyasszonyom vett, pedig ők is szegénysorba voltak. Így aztán 1942. május 24-én megesküdtünk. Lakodalom nem volt, az esküvő után a Bözsiéknél volt egy vacsora, szűk körű. No, abba adott az anyám egy pár tyúkot. Mást semmit. Kaptunk hatvan pengő ajándékpénzt, abból meg esküvő után, vagyis a pünkösdi ünnepek után elmentem az asztaloshoz, és csináltattam 4 darab széket meg egy

asztalt. Elfogyott a pénzünk már az ünnep után, s az esküvő után harmadnap mentünk dolgozni napszámra az anyámékhoz. Én kaptam 3 pengő 50 fillért, a feleségem 3 pengőt. Már 4 órára ott kellett lenni, és este 8 óráig. Kosztot kaptunk, de a kenyér, cukor és zsírjegyeket le kellett adni, mert akkor Magyarországon jegyrendszer volt. Tehát mi esküvő után nem nászútra mentünk, hanem faterékhoz vályogot vetni. Erre ráuntunk, mert nagyon kihasználtak bennünket, és elhatároztuk, felmegyünk a tanyára lakni, mert éppen üres volt. A tanya elég rossz állapotban volt, felmentünk, és az anyósom meg a feleségem szépen kimeszelték. Én a szoba és a konyha padlóját szépen betapasztottam egyenesre, mert akkora gödrök voltak benn, hogy egy kutya megfialhatott volna benne. Szépen rendbe hoztuk, kívül-belül, a tetőt meg szépen szalmával betetőztük, dróttal lekötöttük, hogy a szél el ne vigye. Az alját szépen elnyírtam egyenesre ollóval, és az udvart bekerítettem. Nagyon szép lett, úgy hívták az arra valók, hogy Pipacs Villa. A konyha meg pitvaros volt, szabad kéményes, a gerendák és a polc kézzel festett pingálással volt festve, mintha szép zöld folyondár folyna végig, és színes virágokat nyílna. A kamra is olyanra volt festve, azt már nem mi festettük. Valamikor régen kézzel festettek, volt vagy száz éves, azt mondta a nagyapám, hogy ő is így vette már. Szóval nagyon szépen rendbe hoztuk kívül-belül, és beköltöztünk.

Bútor nem volt, majd csak őszre lett, addig egy sarokba bevittem egy kötél szalmát, s egy rongypokróccal leterítettük, ez volt a fekhely. Dunna, párna az volt. Sparheltot én csináltam vályogból. Otthon találtam két rossz

platnit, azt szereltem össze. Betapasztottam sárral, egy fedő volt a kari-kája, ajtaja meg egy rossz lapát. A ház környéke tele volt gyümölcsfával, szőlővel. Amikor felköltöztünk, utána a feleségem nem járt le dolgozni a faterékhoz, csak én. Ő meg elfogta a szőlőt a fatertől kapálni. Hetven pengőért egy és fél holdat. De nagyon gazos volt, sok muhar, fű volt benne. Ezt mind kihúzogatta, és mikor megszáradt, összerakta rudasokba, szombaton délután meg összehordtuk, egybe raktuk, mert volt egy kisborjúnk, és annak gyűjtöttük télire. A bornyút az anyáméktól kaptuk, mert akkor a bornyú nem kellett senkinek, annyi volt, nem úgy, mint most, hogy bornyúhúst nem lehet kapni. Én aztán leszerződtem a sógorral, cséplőgéphez. Kerestem 6 mázsa búzát és két mázsa árpát, vettem egy malacot, s meghizlaltuk, hogy a jövő nyár már könnyebb legyen. Őrlettünk, sütöttem szép nagy púpos kenyeret, és télen már könnyebben voltunk. Öt hold föld volt azzal a tanyával.

1943-ban kifogtam a fatertől felesbe, s nem kellett menni napszámba. Nehéz volt az első tavasz, amíg csak valamiből nem bírtunk árulni. A tél meg elég nehéz volt, nem volt tüzelőnk a szobába, mert télire már meglett a feleségemnek a bútor, s már akkor ágyban aludtunk, csak nagyon hideg volt. Befűtöttem én a kemencébe, míg volt egy kis fűtenivaló, csak az hamar elfogyott, és utána csak akkor fűtöttünk, ha kenyeret akartunk sütni. Nem tudtunk mást kitalálni, az apósomnak volt egy kis Jancsi-kályhája, azt ideadta, és a szomszédból megkértem a száraz gallyat, az volt a gyújtós. A ház körül voltak akácfák, azokat nyesegettem lopva télen, nehogy a fater meglássa, összedaraboltuk, a kályhát feltettük a padkára, hogy rövidebb cső kelljen, mert az sem volt. A feleségem odaült mellé, tüzelgetett. Nagy nehezen kiteleltünk. Tavaszkor már nyestem a fákat, metsztem a szőlőt, gyűlt a tüzelő. Következő télre megvolt 400 szögöl füzes, azt is leszedtem a feleségemmel, télen megkötöttem kosárnak, garabolynak, még kicsi kast is kötöttem. 100 kiló búzáért párját úgy, hogy már 1943 telén barátságosabban telt el a tél, mert volt kenyérnekvaló, volt burgonya, tüzelő, bor, pálinka. Vágtunk disznót, volt aprójószág is meg már gyerek is. Az első fiam 1943. augusztus 10-én megszületett. Nagyon örültünk a gyerekeknek, csak akkor meg mindjárt több lett a kiadás. Jött megint a tél, és nekem nem volt cipőm. Akkor jutott eszembe, hogy hoztam én a szerbektől csizmaszárat. Elővettem. Volt egy bérmakomám, az meg cipész volt. Elvittem neki, és megcsinált nekem pár bakancsot a csizmaszárból. Adtam neki jó kruppon-talpat, azt meg a honvédségtől loptam, és így lett egy pár jó bakancsom. Amikor a bakancs készen lett, egy szombat este, haza is hozták, de az én feleségem meg beteg volt. Volt fogadva egy kislány, igaz, az már nyáron meg lett fogadva, mikor a gyerek megszületett, mert a dolog sok volt az 5

hold földön. Ebből 2 hold gyümölcsös és szőlő volt, a feleségem meg nem bírt a gyerektől dolgozni. Közben meg is betegedett. Rosszul voltam, az asszony beteg, a gyerek kicsi, a föld gazos. Volt tőlünk feljebb egy kilométerre egy házaspár, annak volt 3 lánya és 2 fia. Elmentem és megfogadtam a 3 lányt napszamba, el is jöttek reggel. Amikor odaértek, kimentünk négyen kapálni, haladtunk is. 8 órakor bementünk reggelizni, mikor megreggeliztünk, mondom a lányoknak, hogy egy bent maradhatna mosni és főzni. Hát a középső, a Veca, az maradt bent, csinálta is a munkát. Este aztán a kapálás el lett végezve, a két lányt kifizettem, a Vecának meg mondom, hogy te még holnapra itt maradhatnál. Azt mondja, szívesen. És ott is maradt, úgy megszerette a helyet, hogy nem is ment haza még télen se. Megegyeztünk vele, hogy a feleségem vesz majd neki ruhát, meg is varrja neki, mert a feleségem varrónő volt, ugyan még ma is az. Majd később még rátérek, hogy miért maradt ott a Veca. Majd amikor a komámék hazahozták a bakancsot, a Veca épp sütötte a kalácsot, én hoztam be a bort, volt egy lemezjátszóm, úgy hívták, hogy gramofon, olyan kézzel hajtós, és erre táncoltak egész éjjel a sógorral és a komámmal. A feleségem meg tüdőgyulladással feküdt, nézte őket, mert úgysem bírt aludni. Hajnalba hoztam be pálinkát, reggelig azt ittuk. Reggel meg elmentek haza. Hát így jött össze a doktossal is a Veca, hogy amikor a feleségemhez elhívtam a doktort, az is ott maradt éjfélig, és a Veca kísérte ki. Szerdán már Veca is beteget jelentett, azt mondja nekem, Feri bácsi, nekem el kell menni az orvoshoz, mert fáj a vesém. Hát, ereggy, mondom én, de akkor vigyél a faternak egy üveg bort egyúttal. Elkészítettem a két üveg bort. És a Veca elment, de annak ruhája egy volt, kockás és egy kék bugyi. Ünnepen a színét hordta, amikor ment a doktorhoz, köznapi meg a visszáját. Szerdai nap a Veca elment az orvoshoz reggel, de már délután a Veca nem jön. Nem tudtuk eltalálni, hogy hova lett. Hát egyszer úgy négy óra felé jön hazafelé, kérdezem neki, hol voltál ennyi ideig, azt mondja sírva, hogy megbántottak az oroszok, hát hol, kérdem én, azt mondja, a semlyékbe, a boglya tövibe, és a bort is megitták, az üveget meg eldobták. Hát mi elhittük, sajnálkoztunk rajta, de szombaton megint menni kellett az orvoshoz. Attól fogva minden szerdán, szombaton vagy két évig, mire rájöttünk, hogy az orvos szeretője lett. Az pénzelte, ruházta. Az anyjáéknak meg azt mondta, Feri bácsi fizet, jó helye van, és nem ment haza. Eljött az apja érte, és megmutogatta a ruháit. Rengeteg szép ruhája volt, tavaszi kabát, téli kabát, bunda, sok cipő, úgy járt, mint egy nagysága, és az apjának azt hazudta, mi vettük neki a bériből. Mi is jók voltunk vele, mert sütött, mosott, segített sokat, nekem fizetni nem kellett, még ő fizetett utóbb, hogy ott lehessen, és az apjáéknak ne mondjuk meg. Mikor aztán felruházkodott,

és mi is lejöttünk a faluba lakni, a Vecának csak el kellett menni haza. Mi lejöttünk a faluba, de nem sokáig, mert tavaszkor csak visszamentünk. Ott jobb volt. Helybe volt a dolog. Ott volt a szőlő, a gyümölcs, igaz, felét be kellett adni a faternak, pedig rengeteget dolgoztunk vele. Már utóbb az anyám azt akarta, hogy még a tyúkot, tojást, mindent felezzünk.

A borjú közbe megnőtt, de borjút nem kapott. Nekünk meg a tej kellett volna a gyerekeknek, mert már akkor kettő volt. Született a Ferikénk is. A borjút eladtuk, vettünk egy gyönyörű tehenet. Hús liter tejet adott naponta. Pénz nem volt annyi, hogy kifizessem. Kértem a bankból 1200 pengőt, 1000 pengőt meg kaptam az üszőért, s meg lett a tehén véve, 2200 pengőért. Elmentünk este a Mátyás sógorommal érte. A gazdája megfejte, megmutatta milyen szelíd, és mennyi tejet ad. Örültünk neki, hazavezetjük, bekötjük az istállóba, szép tiszta aljat hoztam alá, és lefeküdt. Mi is lefeküdtünk, reggel felkelünk, adok neki enni, eszik, viszem a sajtárt, a széket, hogy majd fejem szépen, megmosom a tőgyit, odaülök, elkezdem fejni, egyszer csak rügött egyet, s már kinn is voltam az udvaron, székestől, sajtárostól. Felkelek, visszamegyek, megsimogatom, odahajlok, próbálom fejni, megint rüg. Akármit csináltam neki, csak rügött, nem fejtem. Este felé megint próbálom, kötöttem a lábára egy kötelet, kikötöttem az oszlophoz, akkor még bolondabb volt, ugrált. Akkor azt hittem, eltörök a lába, eloldoztam, elmentem a gazdájához, hogy jöjjön, vigye el a tehenet, adja vissza a pénzt. Eljött a gazdasszonya, megmosta a tőgyit, szépen megfejte, meg se moccant a tehén, én meg nem győztem az edényeket hordani. Adtam a tejet, kifejt vagy 30 litert, mert a reggeli is nála maradt. Azt mondja a volt gazdasszonya, hogy ezt még férfi nem fejte, mert ezt ő nevelte fel, és mindig ő fejte. Na, reggel felvettem a feleségem ruháját, piros kendővel hátrakötöttem a fejem, és beültem fejni. Mit ad az Isten, a tehén meg se moccant, leadta szépen a tejet. Azután mindig így kellett fejni női ruhába, és adta a sok tejet. Három hónap után már a kendőt elhagytam, utána a ruhát, s így apránként megszokta, hogy férfi is fejheti. Kétszer lett nálam fia, de a borjút nem bírtam eladni, mert ahogy említettem, abban az időben nem kellett senkinek, csak fillérekért tudta eladni, akinek szerencséje volt. Mi aztán levágtuk a háznál, mert az egyik komám hentes volt, és a szomszédoknak eladtuk. A bőrét meg odaadtam a bőrösnek. 100 kg rozsért készítette ki. Abból meg csinált a komám, még a nyáron, szándalokat a feleségemnek, a gyerekeknek, és nekem. Tavaszkor visszamentünk a Pipacs Villába, megkezdődtek a tavaszi munkák: szőlőnyitás, metszés, fapucolás. Volt a szomszédban egy gazdag ember, azt hívtam el szántani eleinte, de olyan sokért szántott, hogy csak egy évig bírtam, azután magam fordítottam meg kézzel. A szomszéd 1 hold földet 4 napi dologért szántott meg.

Ráadásul mindig akkor hívott dolgozni, mikor a legnehezebb munkák voltak: aratás, fűkaszálás, metszés, kukoricatörés. Már hajnali 4 órakor ott kellett lenni, és sokszor éjfélig, mert ami búzát levágtunk uzsonnáig, azt estig fel kellett kötni, és utána keresztbe rakni.

Akkorra szerzett a gazda valahonnan nagy gereblyéket, és hozott ki jó, dohos bort, adott egy-egy kis pohárával. Azt mondta, hogy kaparjuk már fel a tarlót, mert most jobb, mint amikor meleg van. Mit volt mit tenni, felkapartuk, rendbe tettük a tarlót, elmentünk haza, reggel 4 óra volt, amikor hazaértem. A kukoricaszedés is ugyanígy volt, egész nap szedtük a kukoricát, este vacsora után meg hordtuk be a góréba kocsival. Mikor behordtuk, akkor meg azt mondta, hogy még most harmaton vágjuk ki a szárát és kössük is fel, hogy ne törjön a levele. Mit volt mit tenni, hozzáfogtunk és csináltuk. Ott volt a gazda is és a lánya is, csináltuk mindannyian, no ezt is egy napnak számolta. Koszt meg olyan volt, hogy reggel szalonna, kenyér, délben füstölt disznóhús, leves, paprikás krumpli füstölt hússal, vacsora meg a maradék. Ha elhívtam és elmentünk a faluba örletni, az egy napi dolog. Ha vitt a fateréknak terményt, mert a fele termény, ami a fateréké volt, azt haza is kellett szállítani, ahány fuvar megcsinált, annyi napot kellett nekem dolgozni, én erre nagyon ráuntam, és magam szántottam, vetettem. Volt, amikor szép holdvilág volt egész éjfélig, és fordítottan, nappal elvettem a búzát, és este meg befordítottam a földbe. Mikor egy jó csomó már be volt fordítva, egy éjjel meg vasboronával elboronáltam úgy, hogy egy istrángot rákötöttem a boronára, a végére meg egy hurkot csináltam, s azt a nyakamba akasztottam, így húztam oda-vissza, míg csak sima nem lett. A család meg aludt bent, akkorra nekem is volt zöld vetésem, mire a többieknek.

Amikor a második gyerek, a Feri megszületett, a feleségem még beteg volt, tüdőbeteg. Nem szabad volt neki semmit sem csinálni, ott voltam a két gyerekekkel és a beteg feleségemmel meg az öt hold földdel. Már úgy néztem, vagyis éreztem, hogy én sem bírom tovább. Volt egy másik szomszédom. Ez már szegényebb volt. Volt neki öt lánya és egy fia. A fiát elvitték a háborúba, egy lányát a villám agyoncsapta, egy férjhez ment, csak három maradt. Azt mondta a Lajos bácsi, hogy ő megszántja a földet, és minden munkát elvégez nekem, csak segíjsek learatni és a disznáját feldolgozni. A télen én ezt szívesen vállaltam, és aztán nem volt gond a szántás, vetés, betakarítás. Mert bizony volt, amikor délután kovászt tettem, este ledagasztottam, és éjfélre kisült a jó kenyér, mert nappal kint kellett dolgozni, gyümölcsöt szedni, kapálni, permetezni, piacra menni, közben a gyerekekre mosni. Nagyobb mosást meg az anyósom csinálta, az én anyám soha nem segített rajtunk semmit. Amikor már a feleségemnek jártányi

ereje sem volt, elvittem kerékpárral az orvoshoz, hogy küldje valamerre, hogy gyógyítsák meg. Pénzem nem volt (akkor még SZTK sem), akkor azt mondta a doktor, hogy menjek be Szegedre a tüdőgyógyászatra, és kérdezzem meg, van-e hely, ha van, vigyem be oda. Rögtön kerékpárra ültem, irány Szeged, a tüdőgondozó. Magyarai főorvossal beszéltem, elmondtam neki, hogy két pici gyerekem van, de pénzem az nincs, csak egy tehenem. Azt mondta a doktor úr, hogy a tehenet azt hagyjam meg, én meg menjek el a községi tanácshoz, kérjek szegénységi bizonyítványt, és hozzam be a feleségemet. Másnap a feleségemet autóra ültettem, én meg kerékpárral hajtottam be úgy, hogy az autó nem sokkal ért be hamarabb, mint én. Akkor csak egy járat volt, reggel bevitte az utasokat, délután meg kihozta. A kocsmák előtt megálltak és ittak, az autóbusz megállója ott volt az Alföldi étterem másik oldalán egy bűzös kis váróteremmel. Onnan kerékpárral eltoltam a feleségem a tüdőgondozóhoz, ott megvizsgálták, és ki sem engedték négy hétig. Tüdőkavernája volt, nagyon beteg volt, töltötték, én meg minden szerdán, szombaton és vasárnap mentem látogatni. Amikor menni akartam, a gyerekeket el kellett helyezni, egyiket vittem a szomszédba, másikat az anyósékhöz. Amikor hazaértem, akkor meg szedtem össze őket. Ültettem tyúkokat kacsatojásra és tyúktojásra, pulykatojásra, hogy nyáron legyen mit enni. Amikor mentem, vagyis menni akartam a feleségemhez, először a gyerekeket kellett elhelyezni a szomszédba, utána a jószágokat rendbe tenni, a kotlókat megetetni, megitatni, és úgy mentem kerékpárral Szegedre. Már nemsokára keltek volna a csibék és a kacsák, akkor is bent voltam látogatón, és amikor hazaérek, a kotlók a földön ülnek, az egyik fészek fel van fordítva, a tojások szanaszét. A kacsatojások is már hidegek, a tyúk meg a fészek mellett ült. Az ép tyúktojásokat összeszedtem, és az egyik tyúk alá tettem, a kacsatojást a fészekkel együtt a kerítés mellé tettem, a 15 db pulykatojást alátettem a pulykának, és másnap megint mentem Szegedre. Amikor visszaértem, hát mit látok? 18 kiskacsa a fészekben, hát nem akartam hinni a szememnek. Megörültem, és mindjárt megettettem őket. Utána egy pár nap múlva kikelt 12 kispulyka, és nemsokára rá 20 kiscsirke. Nem is gondoltam volna, hogy ezek a tojások még kikelnek, ki akartam dobálni minden tojást, az volt a szerencse, hogy sok dolgom volt, ezért tettem hirtelen csak a kerítés mellé. Úgyhogy mire a feleségem kijött a tüdőgondozóból, mert jó hat hétig feküdt bent, akkorra szép kis baromfifarmom volt. Örült neki ő is. Amikor a nagyobbik fiam a szomszédból hazajött, és nem akarta megismerni az anyját, azt kérdezte tőle, hát te miért jöttél, mit akarsz, de aztán másnap már megismerkedtek. Csak sajnós a feleségemnek nem lehetett semmit sem csinálni, még a pohárba vizet sem lehetett önteni a köcsögből. Minden héten menni kellett

a tüdőgondozóba töltésre egy fél évig, utána egy fél évig havonta egyszer, aztán egy év múlva félévenként ellenőrzésre, utána már csak egy évben egyszer. Még most is, de hála istennek, meggyógyult, és meg is hizott.

1945-ben nagy jeget kaptunk, elverte a veteményt, gyümölcsöt, mindent, a jég olyan erővel esett, hogy utána térdig érő víz állt a hajlatosabb földeken. Közben az oroszok is megjöttek felszabadítani bennünket, csak meg akkor sok mindentől megszabadítottak. Mindig a germán bor és a nő kellett volna nekik. Ami gyümölcsöt a jég összevert és nem esett le, valahogy megért, azt összeszedtük cefrének, és kifőztük pálinkának, és elrejtettük a szalmatetős padlásra, télen meg eladtuk cserébe, mert a pénz már akkor nem ért semmit. Mert ha máma egy tyúk 25 000 pengő volt, az már holnap 50 000 pengőre felugrott, de már az sem ért semmit. Így aztán cseréltünk, bor, pálinka, baromfi, vaj volt a valuta, ezért mindent lehetett kapni. A feleségemnek egy pár fatalpú cipőt 2 pár kacsáért adtak. Nekem meg köznapra faklumpát vettem, egy liter sült vaját adtam érte. Ezért aztán 1945 őszén bejöttünk végleg a faluba, az apósékhoz, mikor előzőleg bejöttünk, akkor az anyámékhoz mentünk, de az anyám már mindent el akart szedni tőlünk. A feleségem állapotos volt a második fiammal, és ővele súroltatták a szobákat, vele mosattak. Az anyám meg a mostoha-húgom, amelyik szoba már rendben volt, és be volt fűtve, oda bementek és türülgettek, vigyorogtak. Elvettek 5 liter sült vaját, a tehenet ők fejték, és a tejet eladták, a pénzt meg zsebre vágták. Ha főztek teát, akkor azt a pincében itták meg, hogy mi ne lássuk, és a mi cukrunkat használták, mert a gyerekekre én többet kaptam, meg a feleségemre, mert állapotos volt, mert az ilyenek többet kaptak, mint a meddők. Így aztán az apósékhoz pakoltunk, de ott se sokáig voltunk, mert az egész család tüdőbeteg volt, és el kellett onnan menni. A Mátyás sógor meghalt, a húga, Juliska meghalt, az apósomnak eltört a lába azon idő alatt, és két évre rá meghalt. Addig, amíg az apósom élt, harangozó volt 30 évig, 20 pengő volt a havi bére. Tehát amikor lejöttünk a tanyáról az apósékhoz, ott voltunk egy fél évig, közben kerestem lakást.

Találtam is a falu szélén. Egy szoba, konyha, kamra, végig folyosó, melléképület, abban volt istálló, nyári konyha és disznóól. Nagy telek, négy nagy eperfa volt vele. 400 négyszögöl szőlő, teli gyümölcsfával és 1000 négyszögöl legelő, nagyon megtetszett, és kifogtam 8 mázsa búza áráért, annyi borom termett a szőlőn, hogy a házbért abból kifizettem. A tehen meg a legelőn egész nyáron legelészett, egy évig laktunk itt, úgy hívtuk, hogy Kormos tanya, mert Kormos Jánosé volt, és rajta is maradt, hogy Kormos tanya. Itt már a gyerekek is, egyik öt éves volt, a másik három. A tehenünk megellett, a bornyút szintén levágtuk és elmértük, de már akkor

szigorúan büntették, aki feketén vágott bornyút vagy disznót. Disznót is feketén vágunk, mert sok zsírt le kellett adni. Egy disznótól, ha bejelentettük, mert kicsi volt a disznó, akkor is annyi zsírt kellett beadni, mintha három mázsás lett volna, így aztán nem jelentettük, hanem egy szép napon levágtuk, feldolgoztuk, mire jöttek a rekvirálók, mert már azok is voltak az orosz bejövetel után. Úgyhogy akinél feketevágást észleltek, attól elvitték, az illetőt meg dutyiba csukták. Hát ettől óvakodtunk mi is. Mikor disznót vágunk, a zsíros debent a szárkúpba, húsokat a teknyőbe lesóztuk és a szalonnát. Amikor hallottuk, hogy megindultak, és holnap ideérnek, akkor szépen papírba meg ládába becsomagoltuk a húsokat, és az istállóba, a jászol alá elástuk, így nem találták meg. Amikor elmentek, felástam és kiaggattam a levegőre, amikor megszikkadt, beaggattam a kamrába. Mikor a másik hullámba megint jöttek, akkor meg a szobába a szekrényeket kijebb húztam, szeget vertem a falba, és arra aggattam a sonkákat és a szalonnákat. Így mentettem meg, hogy el ne vigyék a szánkától.

Aztán ősszel a tehenet eladtam, mert az após meghalt, és a temetés után én lettem a harangozó, 40 forint havi bérért, és ott hagytuk a Kormos tanyát. Már addig is sírásó voltam, míg a Kormos-tanyán laktunk, de csak az após halála után költöztünk be a harangozó házba. Ott laktunk öten, a két gyerek, a feleségem, az anyósom és én. A feleségem varrt, anyósom eljárt mosni, így éldegéltünk, szegényesen. Mikor ünnepi mise volt vasárnap, vagy más ünnepeken, akkor az egész család szolgálatban volt. A gyerekek ministráltak, a feleségem fújtatott, mert az orgonába a szelet kézi erővel kellett nyomni, és ezért hívták fújtatásnak. Én a papot öltöztettem, és perselyeztem. Az anyós mise előtt virágozta az oltárokat, és az ostyát is ő sütötte nekünk és az üllési templomnak is. Minden szombaton az összes templomot felsepreni, letörülgetni, pókhálózni stb. Ha halott volt, nekem a sírt kellett ásni, az anyós meg a feleségem harangoztak három haranggal. Nyáron, ha vihar jött, harangozni kellett elébe, hogy a jeges felhőt eloszlassa. A templomi ruhákat az anyósomnak kellett mosni, vasalni. Sokszor úgy el voltunk fáradva, hogy még az ennivaló sem esett jól. Hárman-négyen dolgoztunk, és csak én kaptam fizetést, 40 forintot havonta, meg a perselypénz 10 százalékát. Az se sok volt, mert még abba az időbe, 2 és 5 filléreseket tettek a perselybe, nem úgy, mint most, hogy százásokat tesznek bele. Hát most jól megy a magyar népnek! Aki szeret dolgozni, az könnyen él és szépen jár, szép lakása van, nem úgy, mint a kulákvilágban. Mán amikor én harangozó lettem, a háború vége felé voltunk, de még erre volt a sok lőszer az oroszoknak. Akkor jöttek értünk, hogy davaj, gyerünk segíteni rakodni, akkor mentünk. Sokszor két napig is nem engedtek haza, enni sem adtak, úgy szökdöstünk el éjszaka. Mikor az el lett hordva, aztán

meg a Tiszára kellett lemenni. A lebombázott híd helyett új vasúti hidat csináltak az oroszok, hogy tudják az utánpótlást szállítani. Hát ott kellett segíteni, onnan is úgy kellett elszökni, mert el nem engedtek senkit. Mikor a zöme már elment az oroszoknak, akkor meg olyan lógós oroszok jöttek. Csavarogtak ezek, meg a nőket keresték, oda mentek, ahol több nő van egy családba, a férfit kilükték a lakásból, egy fegyveres őrzötte, ha el nem ment a háztól, a többi meg a nőket zavarásztta. Aki nem bírta elmenekülni, az aztán megkapta a magáét. Szóval ilyen is volt a sok közt.

Amikor aztán vége lett a háborúnak április 4-én, jött az öreg Kádár Német Vince bácsi, hogy Feri, harangozz a nagy haranggal, mert vége a háborúnak. Én meg húztam egy hosszú verset, de olyan szépen szólt a kezembe, szinte érzéssel húztam, hogy vége a nagy háborúnak. És aztán kezdődött az ország újra felépítése.

